ԱՐՇԱԼՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՑ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ — ԶՄԻՒՌՆԻԱ ՈՒՐԲԱԹ 31 ՕԳՈՍՏՈՍԻ 1851 — ԹԻՒ 397

ԶՄԻՒՌՆԻԱ, 31 ՕԳՈՍՏՈՍԻ

Մեծին Բրիտանիոյ խորհրդարանը ամսոյս 8ին ըստ նոր տումարի գոցուեցաւ. ուստի 1851 ամին նիստը, որ փետրվարի 4ին սկսաւ, վեց ամիս և չորս օր տևեց. Այս առթիւ օգոստափառ Վիկթորիա թագուհին պատուական ատենախօսութիւն մը ըրաւ Լորտերուն և ազգային երեսփոխանաց ժողովոյն մէջ։ Այս հանդիսութիւնը խիստ վեհապանծ և մեծաշուք տեսարան մը կընծայէր, զոր իւրաքանչիւր մարդ անձն կրնայ դիւրաւ երևակայել, զմտաւ ածելով թէ Եւրոպայի մեծազօր, ճարտարամիտ և ամենահարուստ ազգի մը թագուհին, որ գրեթէ 152 միլիոն ժողովրդոց վրայ կիշխէ և իւր տէրութեան տարեկան եկամուտը 53 միլիոն լիրա սթէրլինի կըհասնի՝ այսինքն 5830 միլիոն ղուռուշի՝ այսպիսի հզօր ազգի մը թագուհին, կըսեմ, իւր քաղաքական ընթացքին վրայօք հրապարակաւ տեղեկութիւն կուտայ ընդհանուր ազգին՝ անոր երեսփոխանաց միջոցաւ, և տէրութեան ինչ վիճակի մէջ գտնուիլը և ուրիշ թագաւորութեանց հետ ունեցած յարաբերութիւնները կըծանուցանէ համառօտապէս։ Ինչ վեհ և միանգամայն պատկառելի տեսարան։ Ահաւասիկ յիշեալ ատենախօսութեան թարգմանութիւնը.

"Միլորտք և Տեարք,

"Կարեբաղդ կըհամարիմ զիս, որ կարող կըլլամ այսօր խորհրդարանիս վերաբերեալ աշխատութիւններէն արձակել զձեզ, շնորհակալ ըլլալով ձեր նախանձաւոր փութոյն, զոր 'ի գործ դրիք ձեր բազմաժամանակ պարտաւորութիւնները կատարելու։

"Օտար տէրութեանց հետ ունեցած բարեկամական կապակցութիւններս կըշարունակուին միշտ։

"Ամերիկէի և Պրազիլիայի մէջ տեղ եղած գերեվաճառութիւնը մեծապէս նուազելուն վրայ իմ խնդակցութիւնս կըյայտնեմ ձեզ։ Այս յաջողութեանը հարկաւորապէս օգնեց իմ նաւատորմղացս այն ծովեզերքը պտըտիլը, որոց օժանդակ եղան գաղղիացի և ամերիկացի պատերազմական պահապան նաւերը. նմանապէս Պրազիլիայի տէրութիւնը մեծապէս գործակից եղաւ։

"Տեարք հասարակաց խորհրդանոցին, շնորհակալ եմ որ յօժարամիտ փութով ձեր հաւանութիւնը տուիք՝ տարւոյն հարկաւոր ծախուցը։

"Միլորտք և Տեարք,

"Թէպէտ և տէրութեան հարկադրութիւնները մեծապէս նուազեցան, բայց և այնպէս հաճելի սրտիւ կըդիտեմ որ տարւոյն եկամուտը աւելի շատ եղաւ քան զծախքը նոյն ամին։ Ուրախալի է ինձ տեսնել որ այս յաջող ելքը կարող ըրաւ զձեզ թեթևցնել ժողովրդեանս վրայէն այն տուրքը, որ կըզրկէր զինքը օդոյն և լուսոյն վայելչութենէն իւր բնակարանաց մէջ։ Վստահ եմ թէ այս գործողութիւնը, ուրիշ անօրէնութեց հետ՝ որ ձեր ուշադրութեանը տակ ինկած է և պիտի իյնայ, պիտի օգնէ իմ հպատակաց առողջութեան և բարեկեցութեանը զարգանալուն։

"Շնորհակալ եմ ձեզ՝ որ անդադար հոգատարութեամբ զբաղեցայք քննութեանը այն օրինագրին, որուն նպատակն է դէմ դնել անիրաւ յափշտակութեան մը եկեղեցական պատուանուանց որոնք օտար տէրութենէ մը տրուեր են։ Հաճութեամբ սրտի կըտեսնեմ, որ դէմ դնելով այսպիսի անհիմն պահանջմանց, միանգամայն անփոփոխ պահեցիք կրօնական ազատութեան մեծ սկզբունքը, որ բարեբաղդութ. նուիրական է մեր մէջը։

"Ուշադրութիւնը՝ զոր մատուցիք իրաւատուութեան գործադրութեանը, անտարակոյս օգտակար պիտի ըլլայ, և տապագայ յառաջադիմութիւններ պիտի ծագին անկէց։

"Յօժարամիտ իմ հաճութիւնս տուի օրինագրին՝ որ կըվերաբերի արքունի գահին կալուածոց եկամտից կառավարութեանը։ Այս կարգադրութիւնը եւս առաւել օգտակար ելք պիտի ունենայ, և հասարակաց օգտին համար մեծ աշխատութիւններ պիտի յառաջ բերէ։

"Ուրախ եղայ տեսնելով բարեպատեհ առթի մը մէջ, որուն պատճառաւ շատ օտարականներ մեր երկիրը եկան, բարեկամական սիրոյ և համաձայնութեան ոգին՝ որ կըտիրէր ընդհանրապէս։

"Իմ բաղձանքս է բաշխելով ազգաց մէջ արուեստից միակութիւնը, որոնք խաղաղութեան ստուերին տակ կըծաղկին, և միանգամայն կօգնեն խաղաղութեան հաստատ մնալուն աշխարհիս մէջ։

"Խորհրդանոցին տարւոյս նիստը գոցելով, իմ երախտագիտութեան հաւատքը կուղղեմ առ ամենակարողն Աստուած, որուն շնորհը կըճանաչեմ իմ ժողովրդեան ընդհանուր ոգին սիրոյ առ անձն իմ և ոգին հնազանդութեան առ օրէնս։ Այս ոգին ամէնէն պատուական ապահովութիւնն է յառաջդիմութեան և միանգամայն մեր ազատական բարեբաստիկ հիմնարկութեանց հաստատուն մնալուն"։

Մեր նախընթաց թերթովը Պարսից վեհափառ Շահին առաջին թարգման մեծապատիւ Դաւթեան Օվիւոնցի Յոհաննէս աղային Իզմիր հասնելը ծանուցինք։ Այս երևելի պաշտօնատարը, որ իւր տէրութեան հրամանաւը Վիէննա գնաց և Աւստրիոյ կառավարութեանը միջոցաւ հետևակախումբ, ձիաւոր և թնդանօթաձիգ զօրաց վարժիչներ, բժիշկներ և հանքահան վարպետներ գտնելով և անոնց հետ դաշինք ընելով յուղարկեց 'ի Թէհրան, Վիէննա եղած ատենը երկու անգամ ներկայացաւ օգոստափառ Կայսեր, որ խիստ մարդասիրական ընդունելութիւն ցուցուց յիշեալ պաշտօնատարին, և հաճեցաւ-

---

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

Յարգոյ հրատարակիչ Արշալուսոյ Արարատեան։

Կոստանդնուպոլիս, 28 Յուլիսի 1851.

Հայաստան լրագրոյն 17–69 թիւերը ձեռքս անցաւ, սիրելի Անգլիս վրայօք լուրեր գտնելու յուսով և բաղձանքով Անհայի ըրուած յօդուածը ուշադրութեամբ կարդացի, և տեսայ որ հեղինակը Աղէքսանդրոս նորագիւտ պատմութեանը վրայ խօսելով զարմանալի սխալմունք լեցուն բանադատութիւններ կընէ . . . .

Ուստի յազգասիրական ոգիէ շարժեալ՝ հեղինակին սխալ կարծիքները ուղղելու և անտեղի փառքերը հերքելու, և այս միջոցաւ մեր ազգակիցներուն միտքը զարթուցանելու մտօք քանի մը պատմական տեղեկութիւններ թղթի վրայ առնելով՝ ձեզ կուղարկեմ, որ ազգօգուտ լրագրոյդ Բանասիրականին մէջ հրատարակելու շնորհ ընէք։

Յիշեալ յօդուածոյն հեղինակը սապէս կըգրէ. "Մինչև հիմա չէինք գիտեր յոյն հեղինակ մը՝ բացի Փաւստոս Բիւզանդացիէն և Խորենացիէն չէ, որոց երկուքն ալ յոյն և Հայոց վրայ յատկապէս գրած են. առաջինը առանձին Հայոց պատմութիւն անուամբ, և երկրորդը, որ ժամանակաւ առաջին էր՝ Ագաթանգեղոսին պատմութիւն անուամբ".

Չէինք գիտեր ըսելու տեղը, եղանակ չէինք գիտեր ըսելը աւելի ուղիղ ըլլալը յիշելէն ետքը՝ կըսեմ.

Նախ՝ սխալ է Փաւստոս Բիւզանդացին Յոյն էր ըսելով բացարձակաբար վճռելը. քանզի դեռ անորոշ է անոր Յոյն կամ Հայ ըլլալը. Մեկ կողմէն եթէ անոր պատմութեան մէջ Հայոց դէմ քանի մը անհիմն առասպելներ գտնուելուն համար՝ Յոյն կարծուեր է նէ ալ, միւս կողմէն ալ Մահառունեաց տոհմէն ըլլալը՝ Հայ կարծուելու աւելի հաւանական ապացոյց մըն է (Հն. Հայ. հտ. բ. եր. 285–286)։ Ինչպէս որ դժբաղդաբար ամէն ժամանակ և մանաւանդ հիմակուան ցաւալի վիճակնուս մէջ ազգատեաց մարդիկ անպակաս են, և Մահառունեաց տոհմին մէջ ալ օրինակներ կըգտնուին, ուստի Փաւստոսի ազգաւ Հայ ըլլալով՝ ազգին դէշ խօսելը զարմանալի դէպք մը չէ։

Երկրորդ՝ սխալ է "Փաւստոս Բիւզանդացին և Խորենացին միայն Հայոց վրայ յատկապէս գրած են" ըսելը։ Եթէ յատկապէս ըսելովը առանձին և գլխաւորաբար Հայաստանեայց պատմութիւնը գրելնին կիմանայ նէ, Քսենոփոնի Դաստիարակութիւն Կիւրոսի ըրուած պատմութիւնը յատկապէս Հայոց կամ Հայաստան աշխարհի վրայօք չխօսիր, հապա մեծ և փոքր Կիւրոսներուն վարքը կըճառէ (Մէջ. Վ. Չմչ. Պատ. Հայ. հտ. ա. եր. 21–22), և եթէ յատկապէս մասնաւորաբար մտօք կըգործածէ նէ, ան ատենը ազգային յօդուածոյն հեղինակին ըսածին պէս Հայոց վրայօք գրող միայն երկու Յոյն պատմիչ չէ, հապա 24էն աւելի կըգտնամք։

Երրորդ՝ սխալ է "[illegible] անունով մարդ մը [illegible] եղած ըլլալը [illegible] չէր" ըսելը։ Աղէքսանդր մեծանուն իմաստասէրը մարդ չէ մի . . . . Դուցէ եւ Գրիգոր Դրակ և կամ Աղէքս անունները փոխելով՝ Աղէքսանդր յիշեր է Հայոց պատմութիւնը գրող վեցերորդ դարու յոյն հեղինակը, և սապէս անուանափոխութիւնը զարմանալի [illegible] երևոյ Խոր Հաղբատեան գրքունի հեղինակին՝ որ . . . . . . Հայաստանեայց եկեղեցին հերքուած և դատապարտուած Լևոն Հռոմայեցւոյն անունը Լևոնդ և Լևոնդիանոսի փոխելով մը Եկեղեցւոյս երևելի հայրապետաց կարգը անցուցեր է առանց խղճմտութեան (Հատ. բ. եր. 33)։

Չորրորդ՝ սխալ է՝ "Գիրքը եղեր է [illegible] պատուական մէկ հնութիւն մըն է և մեր ազգին ժամանակին [illegible] վրայ [illegible] Սանատրուկ Արտաշէս Բ թագաւորին վրայ" ըսելը։ Նախ մեկ գիրքի մանաւանդ պատմական գրուածքի մը պատուականութիւնը այնչափ հնութենէն կախուած չէ, որչափ հաւաստութենէն, վաւերականութենէն և արժանաւորութենէն կախուած է. և եթէ ամէն հնութիւն պատուական ըլլալու ըլլար նէ, Քսենոփոնի և Հերոդոտոսի պատմութիւնները, որ Աղէքսանդրէն 900 տարի հին են, պատուական պիտի ըլլային. բայց ընդհակառակն առասպելաբանութիւններով լեցուն ըլլալնին՝ մեր դատաքննութեան տակը ինկած ազգային յօդուածոյն հեղինակը անգամ գիտէ։ Ուստի ոչ ամէնայն որ հին է պատուական է, այլ որ ճշմարիտ է և հարազատ։ Երկրորդ՝ Աղէքսանդր Հայոց պատմութիւնը վեցերորդ դարուն գրած ըլլալով. և այն ժամանակը Արշակունեաց ցեղի թագաւորութիւնը Հայաստանէն բարձուած գտնուելով, Յոյն պատմիչը Արտաշէս Բ թագաւորին ժամանակակից չկրնար ըլլալ։ Իսկ եթէ, ինչպէս որ ազգային յօդուածոյն հեղինակը սխալմամբ ըրեր էր, Աղէքսանդրի պատմութիւնը վեցերորդ դարէն դէպ 'ի երրորդ դարը ետ տանելու

հրամանատար անուանել զնա՝ Փրանչիսկոս Յովսէփ անուն կայսերական կարգին, շնորհելով անոր նոյն կարգին պատուոյ նշանը։ Այլ Աւստրիոյ պաշտօնէից ժողովոյն նախագահ և արտաքին գործոց տեսուչ Շվարցէնպէրկ իշխանը ճաշի հրաւիրելով մեծապէս յարգեց զնա։

Այս առթիւ արժան կը համարիմք նշանակել յիշեալ կենդանագէտ ազնուական անձին ուրիշ տէրութիւններէ առացած աստիճանները և նշանները, աներկբայ ըլլալով թէ այս ծանօթութիւնը ազգասիրաց սրտին մեծ ուրախութիւն և մխիթարութիւն պիտի պատճառէ։

Պարսից տէրութիւնը շնորհած է անոր զինուորական կարգին գնդապետի աստիճանի մեծ ժապաւէնը (կրան գորտօն) և միանգամայն հրամանատար անուանած է զնա Առիւծու և Արեգական կարգին։ Ռուսաց տէրութիւնը սուրբ Ստանիսլասի կայսերական երկրորդ կարգին ասպետ անուանած է զնա։ Սպանիոյ թագուհին Հռոմէադաւան Իզապէլլի կարգին հրամանատար ըրած է զինքը. և վերջապէս Պէլճիքայի թագաւորը՝ Լէոբոլտի կարգի ասպետութիւնը շնորհած է։

Առաջակայ թերթիս Խառնաշփոթականին մէջ հրատարակուած յօդուածը յուղարկեցաւ մեզ 'ի Կոստանդնուպոլսոյ 'ի մեծապատիւ երևելի անձէ մը։ Իսկզբան չուզեցինք հրատարակելու զայն, և մեր ձեռքէն եկած ջանքը 'ի գործ դրինք համոզելու նոյն մեծարգոյ անձը՝ որ միանգամայն ազգային գերագոյն ժողովոյն անդամ է, որպէս զի հաստատուն չմնայ իւր այս պահանջմանը վրայ. ոչ թէ վիճաբանական քննութիւնները վնասակար համարելնուս համար՝ որոնք ընդհակառակն խիստ օգտակար են հասարակութեանը, այլ վախնալով որ գուցէ այս օրինակ վէճերը՝ որոց մէջ կիրքը զսպելը խիստ դժուար է, տեսակ մը հրապարակական կռուոյ փոխուի. որուն գործի ըլլալը՝ Արշալուսոյ սկզբանց բոլորովին դէմ է. Իսկ վերայ այսր ամենայնի մեր առարկութիւնը հիմնաւոր չհամարեցաւ, և վերջապէս պարտաւորեցանք յիշեալ ազնուականին խնդիրը 'ի գործ դնել. նոյն յօդուածոյն մէջ գտնուած անձնական ծանր խօսքերը դուրս ձգելով. որոնք ուսումնական վիճաբանութեանց մէջ անտեղի ըլլալը յայտնի է ամենուն։ Յիշեալ յօդուածը յուղարկողին և մեր մէջ եղած բանախօսութեանց պատճառաւ, անոր հրատարակութիւնը քիչ մը ուշացաւ. և այս յապաղումը՝ հրատարակուած յօդուածոյն ամսաթուոյն հնութիւնը կըբացատրէ։

Կոստանդնուպոլիսէն հետևեալ նամակը յուղարկած են մեզ, խնդրելով որ լրագրոյս առաջի թերթիւ հրատարակեմք զայն։

Արգոյ հրատարակիչ Արշալուսոյ Արարատեան։

Ազգասիրական եռանդեամբ մեծագործութեան հետևող վսեմախորհուրդ բարձրապատիւ Ճէզայիրլեան Մկրտիչ Ամիրայն, որոյ մեծահամբաւ անունը գովութեամբ պանծացեալ է մեր ազգէն և օտարներէն, իւր հանճարաւոր մտոյ արդիւնաւորութեանը համար, միշտ հասարակաց օգտակար բարիք ընել կըցանկայ. ուրկէ իւրաքանչիւր ազգ կարող ըլլայ վայելել, և ամենեւին մեծազօր տէրութեան փառաւորութեանը յիշատակ թողուլ։

Ուրեմն այնպիսի մեծագործական խղճ մը՝ որուն հետևանքն է հասարակաց բարիք՝ գերազնիւ Ամիրային կրկին գովութեան, ու նաև մեր Ազգին ալ յատկապէս շնորհակալութեան առիթ մը կը համարինք՝ որ իր վեհ խորհուրդը և գործը բոլոր ամենայն մասին Հայոց ազգին անուանը պայծառութիւն կըբերէ. ուստի 'ի նշանակ մեր սրտին գոհութեան, ներփակեալ յօդուածը ձեր յարգութեանը յուղարկեցինք, որպէս զի և դուք բարեհաճիք զանի պատուական լրագրիդ միջոցաւ հրատարակել, որով մեր հեռաւոր ազգայիններն ալ հաճելի ծանօթութիւն մը առած կըլլան ուրախանալու, որ ինչպէս ամէն տեղ Հայոց ազգին վեհազունները հասարակաց օգտին աշխատելով մեծանուն հանդիսացեր են, այս վսեմաշուք Ամիրային ալ նպատակը իւր ամէն գործոց մէջ մարդասիրութիւն ըլլալով. Նորին Վսեմութիւնը իւր մտաց հանճարովը ներկայ դարուս մեծահամբաւ եղած է Ազգիս մէջ և հաճոյ յաչս տէրութեան։

Ի Կոստանդնուպոլիս. 25 օգոստոսի 1851.

Ի պատրիարքարանն Հայոց։ Խ. Ծ.

Գալուստ Տէր Պօղոսեան։

«Մեծ աղացոյց ունիմք յիշել, որ աշխարհիս շինութիւնը և վայելչութիւնը 'ի սկզբանէ անտի վեհանձն և մեծագործ մարդոց բաղձանքովը և օժանդակութեամբ սկսեալ՝ հասարակաց օգտին և մարդկային ընկերութեան զարգացմանը պատճառ եղեր են. և բաւական օրինակ են մեզ իւրաքանչիւր դարուց բազմազան անցքերուն, ու վսեմախորհուրդ դիւցազանց պարաւածոց գրաւոր պատմութիւններէն զատ, մեծակառոյց շինուածոց տեսարանները։

«Այս մեծամեծ շինուածոց մնացորդներէն կամ ամբողջութենէն կըմակաբերենք որ, ոմանք ազգային են, և ոմանք ալ աշխարհիս ցոյց մը ըլլալու համար կառուցեալ են. որով ոչ միայն հիմնադրին կամ սկզբնապատճառին անունը իւր մեծամեծ վաստակներով կարժանանայ աշխարհալուր գովեստներու, այլ և անոր ազգն ալ բարի համբաւով կըպայծառանայ շինուածոց հաստատութեան հետ ապագայ դարերուն մէջ. կամ աւերակներով կաղօտանայ մոռացութեան խաւարին մէջ՝ միայն պատմութեանց մէջ թող տալով յիշատակաց հետք մը։

«Ուրեմն մեծամեծ գովութեանց արժանի է անշուշտ վեհազուն բարձրապատիւ Ճէզայիրլեան Մկրտիչ Ամիրայն, որ անձանձիր աշխատութեամբ ազգայնոց մեծ մասին բարեխնամ պաշտպան ըլլալուն ականատես և ականջալուր եմք. Բայց գերազնիւ Ամիրային յօժարամիտ բաղձանքը՝ իւրեն նոր եռանդ մը տուած էր ժամանակէ մը 'ի վեր՝ այնպիսի բարերարութե յիշատակ մը կանգնել. որու վրայ ամէն ազգէն մեծ ու պզտիկ հարուստ և աղքատ գոհ ըլլան. և ինքը մարդկային երջանկութեան սիրտ հարկաւոր սեպած մարդասիրական առաքինութիւնը 'ի գործ դնելով. թէ օգոստափառ Ինքնակալին փառացը համար յատուկ ծառայութի մը ըրած ըլլայ. թէ իւր պանծալի անունը անմահացընէ պատմական յիշատակարաններու մէջ։ Այս նպատակաւ կամեցաւ որ Կոստանդնուպոլսոյ Այվասարի ծովեզրէն մինչ 'ի Փիրիփաշայի ծովեզրը կամուրջ մը շինել տայ. խորհուրդ խիստ օգտակար բոլոր ազգաց հասարակութեանը. վասնզի ձմեռուան սաստիկ եղանակին մէջ հիւսիսային բուռն հովերուն շնչած ատենը, քանի՛ քանի հարիւրաւոր անձինք տաճիկ հայ, յոյն, հրեայ, աներկիւղ և անկասկած՝ ծովային վտանգէ ազատ ըլլալով խնդամիտ պիտի ընթանան այն կամուրջէն. ինչ մեծ նեղութիւն կրելէն զերծ պիտի ըլլան այն ատենը Խասգեղի և Գալաթի և մերձակայ տեղերուն բնակիչները. այս մասին իւրաքանչիւր ազգաց աղքատներուն խօսել տալու է, որոնք արդեօք ինչ ուրախութիւն պիտի զգան թէ անցուդարձի և թէ արհեստական ծախուց դիւրութի գտնելէն, որ այս անակնկալ բարիքը շնորհիւ Ճէզայիրլեան մեծաշուք Ամիրային պիտի վայելեն և լիաբերան գովութեամբ իրենց սրտին հաճութիւնը յայտնեն։

«Այսպիսի մեծ խորհրդոյ մը գործադրութեանը համար վեհափառ Արքայէն հրաման խնդրեց և ընկալաւ անմիջապէս. քանզի մեծազօր և առատագութ Սուլթանին բաղձանքն ալ միշտ շինութեամբ և օգտակար կարգադրութիւններով հասարակաց անդորրութիւն շնորհել է. ուստի գերազնիւ Ամիրայն ալ այսպիսի երևելի գործառնութեան մէջ՝ թէ տէրութեան հաճոյքը կատարելու և թէ հասարակաց օգտակար գործոյ մը ձեռնամուխ ըլլալու մասնակցութեան հրաւիրեց մեծարգոյ անձինս, որոնք ալ յօժարամիտ սիրով ընդունեցան Նորին Վսեմութեան հրաւէրը, որուն տնօրէնութեամբը բաժնորդական ընկերութիւն մը կազմուեցաւ այս երևելի շինութեանը համար. և տէրութեան մեծաստիճան անձինքը, նմանապէս մեր համազգի գլխաւորներէն շատերը

ըլլանք նէ ալ, Արտաշէս Բ քրիստոնէական թուականին առաջին դարուն վերջերը թագաւորած ըլլալով, 200 տարի և լաւ ճիշդ հաշուի 500 տարի Աղէքսանդրէն առաջ ըլլալը յայտնի է բոլորին. և այսչափ հեռաւորութեան պատճառաւ, մանաւանդ անանկ մթին ժամանակի մէջ մեծ և շատ դժուարութեան պատահած պիտի ըլլայ Յոյն պատմիչը՝ Հայոց հարազատ պատմութիւնը գրելու. ուստի և գրածը սպառուական հնութիւն մը համարուելու համար ստուգութեան կարօտ է։

Հինգերորդ՝ սխալ է «Արտաշէս Բ իր հօրը Եռուանդին մէկ տէրն մինչև ծովը և մէկալ տէրն մինչև Միջերկրական ծովը տարածեց։ Առջ ընդարձակ աշխարհակալութիւններուն վրայ մեր պատմիչները պարագաներով չեն պատմեր», ըսելը............... Ու կերևի թէ հեղինակը լսած ըլլալով թէ Արտաշէս անուն թագաւոր մը Յունաց դէմ պատերազմ բացեր է, քանի մը Արտաշէսներու ըրածը ու չըրածը մէկ տեղ դիզելով՝ Արտաշէս երկրորդի վրայ բեռնաւորեր է. բայց յիշեալ թագաւորը այդ մտացածին աշխարհակալութիւնները չըրաւ, և անոր պատճառաւ մեր պատմիչները չյիշեր են։ Եթէ օտարազգի պատմագիրներէն առանձ բան մը ըրած ունին նէ, թող մեզ ալ իմացընէ։ Մենք առայժմ............. Արտաշէս երկրորդի վրայ գիտցածնիս հոս գրելը արժան սեպեցինք։

Արտաշէս Բ որդի Սանատրկոյ՝ յետ կոտորածի ազգատոհմի իւրոյ յԵրուանդայ երկրորդէ փախչի յաշխարհ Պարսից. ուր զարգացեալ յարքունիս և ապա ձեռնտուութեամբ զօրաց նոցա և Հայոց եկեալ սպանանէ զԵրուանդ Բ և թագաւորէ յամի Փրկչին 88, ոչ 'ի վերայ մեծի և փոքու Հայոց, այլ միոյ մասին այնորիկ, բատորում Նդեսիա միջագետովք և փոքու Հայովք կանուխ ժամանակաւ անցեալ էր ընդ տէրութեամբ Հռովմայեցւոց, որոց և հարկատու էր նոյն ինքն Արտաշէս Բ։ «Եղև յետ այսորիկ ի մահուանէ Երուանդայ, ընդ որ վրեժխնդիր եղեալ Արտաշէս՝ նշխարեալ ընդդիմանալ Հռովմայեցւոց՝ ոչ տայր հարկս» (Խոր. գլ. 54)։ «Ձայնարկեալ Արտաշէս մեծաւ ընծայիւք իջանէ ընդ առաջ նորա (Դրայանոսի կայսեր) գներանս 'ի յանցն առեալ հանդերձ հարկօք անցելոցն ամաց» (Խոր. գլ. 55։)

Արտաշէս Բ Հայաստանի մեծ թագաւորներէն մէկն էր, քաջ պատերազմող, կենցաղագէտ, իմաստուն, արդարակորով, աշխարհաշէն, պարգևաւ ամենայն ձիրք թագաւորի և ճշմարիտ հայր ժողովրդեան, յաղթեաց Ալանաց, Կասպից և այլոց հիւսիսային ազգաց, ձեռն օգնականութեան ետ Պարսից, այլ ոչ երբէք տիրեաց մինչև յեզերս սևու և միջերկրական ծովուց, որպէս ասէ հեղինակ ազգային յօդուածոյն։

Վեցերորդ՝ սխալ է «Մովսէս Խորենացին իւր համառօտ անցնելուն համար» ըսելը։ ....

Սրբազան Մովսէս պատմագիրը թէպէտ համառօտախօս է, և երբեմն քանի մի թագաւորաց պատմութիւնը մէկ գլուխի մէջ կըպարունակէ. բայց Արտաշէս երկրորդը շատ սիրելուն համար՝ անոր պատմութեանը տասնևութ գլուխ ընծայեր է։ (Խոր. գլ. 43—60. եր. 250—285.) Արտաշէս երկրորդի պատմութեան պէս ուրիշ թագաւորներունը ձոխ գրած չունի Խորենացին. ուստի ծանր սխալանք չէ՞ մի համառօտ անցեր է ըսելը։

Եօթներորդ՝ սխալ է «Մովսէս Խորենացին .... որ մեր պատմագրաց առաջինն է» ըսելը. Աղբիւր բառը գետնէ բղխած ջուր նշանակելով՝ այլաբանօրէն ուրիշ բաներու սկիզբ և պատճառ եղողներուն համար ալ կըգործածուի. Ուստի երբոր Մովսէս Խորենացին եօթն կամ ութ իրմէն հին Հայ պատմիչներէ քաղելով Հայոց պատմութիւնը յօրինելը կըյիշէ (գլ. Գ. Ե. Ժ. ԺԳ. ՀԵ. ԿԶ. և այլն) և երբոր գիտեմք որ յիշեալ Խորենացին մեր պատմագրաց երկոտասաներորդն է. ուստի աղբիւր կոչելը անհիմն զրոյց չէ՞ մի։ Սուրբ Մովսէս Խորենացին հարազատութեան, կատարելութեան և ճշմարտասէր բնաւորութեանը համար հայր և պսակ պատմագրաց մերոց է. բայց ոչ աղբիւր, ինչու որ ինքը՝ իրմէ առաջ եկողներէն առաւ և ոչ թէ անոնք իրմէն։

Ութերորդ՝ սխալ է «Այն ազգի պատմութեան ճիշդը իրեն ազգէն կըհարցուի» ըսելը. Անանկ կանոն դնելէն ետքը՝ կամայ ակամայ կըպարտաւորիմք հետևեալ խնդիրները առաջարկելու. Առաջին. սուրբ Մովսէս Խորենացին՝ որ Հայ էր և պատմիչ Հայոց. Բիւթանացի մեծ Կոստանդիանոս Յունաց կայսեր համար կըգրէ թէ «Հաստատեալ և դրուեալ էր 'ի Սեղբեստրոսէ Հռովմայ եպիսկոպոսէ (գլ. ՁԳ). իսկ Եւսեբիոս, Հերոնիմոս, Սոկրատ, Սոզոմենոս, Թէոդորիտ և այլք կըգրեն թէ, մեծն Կոստանդիանոս մկրտեցաւ 'ի Նիկոմիդիա ոչ 'ի Սեղբեստրոսէ, այլ յԵւսեբիոս եպիսկոպոսէ. և ոչ յորժամ հաւատաց, այլ 'ի ժամու մահուանն։ Երկրորդ. սուրբ Մովսէս Խորենացին Կոստանդնուպոլսոյ առաջին ժողովը պատմելու ատեն կը-

փութացան հաղորդակից ըլլալ յիշեալ ընկերութեանը ։ Օգոստափառ Սուլթանը արտօնութիւն տուաւ, որ այս շինուելու կամրջին վերատեսչութիւնը և անորմէ յառաջ գալու շահը մինչև 26 տարի յիշեալ ընկերութեանը վրայ ըլլայ, և այս արքայական շնորհիւ իւրաքանչիւր բաժնորդ իւր դրած բաժնին համեմատ՝ նոյն կամրջին տարեկան արդիւնքէն մասն պիտի ունենայ ։

«Մասնաւոր մենք՝ հասարակաց բարեաց պատճառ ազգասէր Ամիրային մարդասիրական վարմունքը տեսնելով, ոչ միայն երախտագէտ սրտիւ շնորհակալ ենք անոր բարերարութիւններէն, այլև անոր աղուաշուք գերդաստանին և իւր մեծագին կենաց երկարութեանը և ամէն կերպ յաջողութեանը համար ազգովին բարեմաղթու՝ և յիշատակը օրհնող ըլլալու պարտաւոր եմք»։

Ադրիանուպոլսոյ արժանընտիր առաջնորդ գերապատիւ տէր Սարգիս Արքեպիսկոպոսը այս տարուան մայիս ամսոյն մէջ իւր թեմը գտնուած Ֆիլիպէի հայազգի ժողովրդեան հոգևոր այցելութիւն ընելու գացած ըլլալով, նոյն քաղաքը քանի մը օր նստելէն ետև գժբաղդաբար իւր ձեռնասուն աշակերտ Պօղոս շնորհափայլ վարդապետը գրեթէ անօրեայ ծանր հիւանդութիւն կրելով՝ իւր մահկանացու ընթացքը կվճարէ 'ի հասակի 28 ամաց ։ Այս լուսահոգի վարդապետը թէպէտև երկուքուկէս տարի վարեց իւր հոգևոր պաշտօնը, բայց իւր գովելի ուսումնասիրութիւնը և լեզուագիտութեան հետևութեամբը սիրելի եղած էր ժողովրդեան, և մանաւանդ իւր հոգևոր ծնողին ։ Գերապատիւ Սարգիս Արքեպիսկոպոսը յիշեալ վարդապետին գիրքերէն հետևեալ 29 կտոր մատեանները Կոստանդնուպոլսոյ Ս. Փրկչի Աղքատասէր Ընկերութեան թանգարանին նուիրեց ։

6	հատոր	Աւետարանի ։
4	„	Փիլիսոփայութիւն Կոնդոյ ։
2	„	Համերասի Եղիական ։
1	„	Վերգիլիոսի Էնէական ։
1	„	Վերգիլեայ Մշակական ։
1	„	Կանոն Հոմերական ։
1	„	Ընդհանրական ։
1	„	Պատմութիւն Յոհաննու Կաթողիկոսի ։
1	„	Համառօտ բնական գիտութիւն ։
1	„	Բառգիրք 'ի Գաղղ. 'ի Հայ ։
1	„	Քերականութիւն Գաղղիարէն ։
9	„	Զանազան գրեանք Գաղղիարէն ։
29	հատորք ։	

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ . 25 Օգոստոսի ։

Օգոստափառ ամենապատիւ Սուլթանը հաճեցաւ իւր դստեր վեհափայլ Ֆաթիմէ Սուլթանին լծակից ընտրել զվեհամափայլ Ալի պէյը, որ բարձրապատիւ Մեծ Եպարքոս Ռէշիտ փաշային երրորդ որդին է ։ Բոլոր հասարակութիւնը մեծ ուրախութեամբ ընդունեցաւ այս բարեբաղդ լուրը. քանզի կայսերական գերդաստանին հետ եղած այս բարձր ազգակցութիւնը արժանաւոր վարձատրութիւն մըն է բարձրապատիւ Ռէշիտ փաշային հաւատարիմ և խոհեմ ծառայութեանցը զոր 'ի վաղուց հետէ կըմատուցանէ օգոստափառ մեծազօր Կայսեր՝ և իւր հայրենեացը ։

Ամսոյս 13ին այս արքայական նշանախօսութեան հանդէսը մեծ փառաւորութեամբ և շքով կատարեցաւ 'ի Բարձրագոյն Դուռը, ուր վեհամափայլ Ալի պէյը շքեղափայլ հանդիսիւ և բազմութեամբ եկաւ, և ուղղակի պաշտօնէից գումարուած սրահը մտաւ, և այն տեղ Ֆուատ էֆէնտին կայսերական ինքնագիր հրովարտակը կարդաց. որուն մէջ վեհափառ Սուլթանը կըծանուցանէր Մեծ Եպարքոսին թէ բարեհաճեցաւ անոր երրորդ որդին լծակից ընտրել իւր օգոստափայլ դստեր Ֆաթիմէ Սուլթանին ։ Բարձրապատիւ Ռէշիտ փաշան ամենախոնարհ երախտագիտութեամբ և ուրախալի պայծառութեամբ հոգւոյ ընկալաւ կայսերական այս մեծ շնորհը, և ընկերութեամբ իւր որդւոյն Ալի պէյին փութացաւ Պէյլէրպէյիի արքունի պալատը երթալու, իրենց անջնջելի և անձնանուէր երախտագիտութեան հաւատարիքը մատուցանելու համար օգոստափառ մեծազօր Կայսեր ։ Վեհափայլ Ֆաթիմէ Սուլթանը 12 տարեկան է, իսկ Ալի պէյը՝ որուն միտքը կանխահաս իմացական ձիրքերով և սիրտը բարեգութ զգացմունքով զարդարեալ է, 19 տարուան հասակի մէջ կըգտնուի ։

Կայսերական բարձրագոյն հրամանաւ

Ռէշիտ փաշային որդին Ալի պէյը միւշիրութեան աստիճան ստացաւ և արդարութեան բարձրագոյն ատեանին անդամ անուանեցաւ ։

Նախորդ մեծ ծովակալ Սիւլէյման փաշան՝ նոյն ատեանին անդամ կարգեցաւ, և միանգամայն պաշտօնէից՝ առանց յատկացեալ գործոյ մը ։

Ռումէլիի ընդհանուր տեսուչ Սամի փաշան՝ Պոսնիայի նահանգին ընդհանուր կուսակալ անուանեցաւ՝ փոխանակ Հայրէտտին փաշային, որ առայժմ առանց պաշտօնի կըմնայ ։

Բարձրագոյն ատեանին անդամ Քիամիլ փաշան Ռումէլիի ընդհանուր տեսուչ կարգեցաւ ։

—Օսմանեան արշիպելագոսին ընդհանուր կուսակալ բարձրապատիւ Հալիլ փաշան՝ մայրաքաղաքէս մեկնելէն առաջ օգոստափառ Սուլթանին ներկայացաւ իւր խոնարհ յարգանաց հաւատարմութիւնը մատուցանելու համար ։ Մեծազօր Կայսրը խիստ մարդասիրութեամբ ընդունելով զյիշեալ երևելի պաշտօնատարը, հաճեցաւ շնորհել անոր իւր կենդանագիրը, որ կայսերական [illegible] Նշանով և ադամանդեայ քարերով զարդարուած է ։

— Օգոստափառ Սուլթանը՝ քաղաքական իշխանութեան գովելի նպատակաւ մը, հրաման հանեց որպէսզի զինուորական և քաղաքական պաշտօնատարները իրենց պաշտօնին վերաբերեալ արքունի նշանները՝ կառավարութենէն վերադարձնեն ։ Այս խելացի կարգադրութիւնը 'ի գործ դրուելու վրայ է, և ամէն կողմէն ադամանդեայ նշանները կու գան և արքունի փողերանոցը կըմտնեն ։ Այսուհետև զինուորական պաշտօնատարաց աստիճանը՝ իրենց ուսանոցէն (էբոլէթ) պիտի յայտնուի, ինչպէս որ սովորութիւն է Եւրոպայի կանոնաւոր զօրաց մէջ ։

—Օգոստափառ Ռուսաց Կայսեր սենեկապետ մարաջախտ Պոլէօլաս Բոթօքի կոմսը Օտէսայէն գալով՝ անցեալ շաբթու հասաւ 'ի Կոստանդնուպոլիս, այս կողմերը պտըտելու համար ։ Կըհաւատան թէ յիշեալ երևելի պաշտօնատարը Աթէնք ու Յոնաստան ալ տեսնելու պիտի երթայ ։

— Վսեմափայլ Ահմէտ Վէֆիք էֆէնտին, որ ինչպէս յայտնի է Օսմանեան դեսպան անուանեցաւ 'ի Թէհրան և մօտ օրերս պիտի մեկնի իւր պաշտօնին երթալու, ականակուռ Նիշանը Իֆթիխար ընկալաւ օգոստափառ Սուլթանէն 'ի պատիւ իւր անձնական արժանաւորութեանը ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐՔ

ԱՆԳՂԻԱ . Լոնտոն, 16—28 Օգոստոսի ։ Քաղաքական շարժում մը հանդարտութեան մէջ է խորհրդանոցին գոցուելուն պատճառաւ ։ Արուեստից ընդհանուր հանդէսը հոկտեմբերի 11ին ըստ նոր տումարի պիտի վերջանայ ։ Երդուեալ դատաւորները արդէն պատրաստած են զցուցակը վարձատրութեան, որ պիտի տրուի արժանաւոր համարուած արուեստաւորաց. սակայն տակաւին այս ցուցակը չհրատարակուեցաւ 'ի պաշտօնէ ։

Խորհրդանոցին վերջին նիստերուն մէջ լորտ Հարովպի առաջարկեց, որ Մեծին Բրիտանիոյ կառավարութիւնը Հռոմի գահէն թոյլտուութիւն ստանայ, որպէսզի յիշեալ մայրաքաղաքը բնակող

սէ, «Ի՜նչ ժողովեալ սուրբ հարցն 'ի Թագաւորեալ քաղաքն Բիւզանդիոն, Դամասոս Հռոմայ, Նեկտարիոս Կոստանդնուպոլսոյ . . . . . նզովեալ մերժեցին զՄակեդոն և այլն . (գլ. Լգ.) Իսկ պատմիչք Հռոմայ, ընդ որս և պատմութիւն սինոդական ժողովոց տպեալ 'ի Վէնէտ, (եր. 117) ասեն թէ Դամասոս ոչ գտաւ 'ի ժողովի անդ, ոչ անձամբ, ոչ 'ի ձեռն դեսպանաց, և ոչ թղթով անգամ գործակից եղև ժողովականացն ։ Արդ՝ ասա ուրեմն այժմ, ով պատուելի, ում 'ի պատմագրաց հաւատասցուք. ստուգապատում երանելոյն Մովսէսի Խորենացւոյ, որ ազգաւ օտար էր 'ի Կոստանդինուպօլսէ և 'ի Դամասոսէ, թէ ազգակցաց նոցա բուն պատմագրացն Յունաց և Լատինաց ։ Ճշմարտութիւնը՝ ամէն առաքինութեանց պէս, խնդրողին քովը կըգտնուի, ազգակցութեան կամ օտարականութեան խորութիւն չունէր. ուստի կըկրկնեմ թէ սխալէ, «[illegible]» ըսելով կանոն հաստատելը ։

Իններորդ՝ սխալէ հետևեալ նախադասութիւն. «[illegible]»։ Ամէն քրիստոնեայ ազգերը Սուրբ Գիրք անուանած են և նոր Կտակարանները կընդունին և կըճանչնան. և մինչև հիմա չէինք տեսած ոչ ըլլայ մէկ . . . . որ Սուրբ Գիրքը Հրէից պատմութիւն է ըսեր ։ Միայն Հին Կտակարանին մէջ յիշեալ ազգին վրայօք քանի մը մասնաւոր տեղեկութիւններ կան նէ ալ. ոչ երբեք Սուրբ Գիրքը Հրէից ազգին պատմութիւնն է կրնանք ըսել . . . .

Տասներորդ՝ մեծ սխալ կայ ազգային յօդուածոյն հեղինակին աս հետևեալ խօսքին մէջ «Պլուտարքոսի Արտաւազդ թագաւորին համար տուած փաստաւոր վկայութիւնը, որ կըսէ թէ յունաց լեզուով շինած գրութիւնները մինչև հիմա կըկենան, մեր ազգային պատմիչ երանելի Խորենացին ըսածին բոլորովին հակառակ գայ նէ՝ ամէն ուղղադատ և պատմութեանց հմուտ մարդ կրնայ դիւրաւ հասկընալ թէ օտարազգի Պլուտարքոսը բնաւ բաղդատութեան չկրնար ելլել մեր ազգի որպէս պատմիչին հետ»։

Այս խօսքերը գրող պատուելին յիշեալ երկու երևելի մատենագիրներուն խօսքերը առանց մըտադրութեամբ կարդալու . . . . իբր թէ Խորենացին պաշտպանելու եղած կերևի ։ Ուստի կարծեցեալ հակառակութիւնները հետազօտելու և երկու հեղինակին գրածները մէկմէկու բաղդատելու կըպարտաւորիմք ։ Երանելի Խորենացին Արտաւազդայ վրայ սանկ կըգրէ ․ «Բայց այլ ոչինչ գործ արութեան և քաջութեան եցոյց, այլ ուտելեաց և ըմպելեաց պարապեալ. մօրիւք և եղեգնաւորօք թափառեալ շրջէր և առապարաց. զիշավայրիս և զվարազս որսալով. զիմաստութենէ և զքաջութենէ և զբարի յիշատակաց անփոյթ արարեալ, ծառայ և սորուկ որովայնի լինելով. զաղբիսն մեծացուցանէր ։ Սա բամբեալ յիւրոց զօրացն վասն առաւել պղերգութեանն և սաստիկ որկրամոլութեանն, մանաւանդ զի և զՄիջագետս Ասորի հանեալ էր 'ի ձեռանէ, և այլն (գլ. ԻԲ) ։ Խորենացւոյն աս խօսքերը Արտաւազդի զեղխ, անարի, անմիտ, անփոյթ 'ի իմանալ զպետութիւն իւր (իմաստութեամբ), որսասէր, որովայնամոլ, և պղերգ ըլլալը կըցուցընեն ։ Իսկ Պլուտարքոս աս պակասութիւնները չյիշատակելով՝ Արտաւազդին յունագէտ, բանաստեղծութիւն գրելու տաղանդ ունեցող, թատերական խաղերգութիւններ գրող և այլն, ըլլալը կըգրէ ։ Թող ուղղադատ և պատմութեանց հմուտ մարդիկ քննեն աս երկու մատենագիրներուն ըսածը, և գտնեն հակառակութիւն, եթէ կայ ։ Միթէ յոյն լեզուի գիտութիւնը և բանաստեղծութեան ձիրքը, կամ թատերգութիւն յօրինելոյ հանճարը բարոյական կրթութեան և իմաստութեան սեպհական յատկութիւններ են ։ Միթէ Արտաւազդ Խորենացւոյն ըսելուն պէս՝ պղերգ, որովայնամոլ և որսասէր ըլլալով, Պլուտարքոսի վկայելուն պէս ալ լեզուագէտ, բանաստեղծ և բանասէր չէր մի կրնար ըլլալ. Քանի քանի իմաստասէր և լեզուագէտ յոյն կայսրներ տէրութեան կառավարութիւնը երեսի վրայ թողլով, իմաստութիւն չզանեցընելով՝ և վերջապէս յիմար ըլլալով, արքունեաց մէջ իմաստակներ կըժողովէին, գիշեր ցորեկ կրօնի, քերդողութեան և այլ գիտական խնդիրներով կըպարապէին ։ Բայց հին պատմութեանց ժամանակներուն ինչու կերթանք. միթէ այս օրս մեր ազգին մէջ ալ փնտռելու ըլլանք նէ չենք գտներ անանկ մարդիկներ որ քաջ հայկաբան և լեզուագէտ են, բայց միանգամայն անկիրթ, մոլի և գինեսէր են և այլն . . . .

Այսքանս թող բաւական ըլլայ առայժմ . . .

. . . .

[illegible]

քաղաքական անգղիացիները կարող ըլլան եկեղեցի մը շինելու Հռոմի մէջ, ուր քաղաքականաց թիւը այսօրուան օրս 5—6000 հոգիի կըհասնի կըսեն։ Լէնտոռֆի մարքեզը՝ այս առաջարկութեան դէմ՝ Հռոմի գահէն ըլլալու մեծ դժուարութիւնները յայտնելով, լորտ Հարովպի հետևեալ կերպիւ խօսեցաւ. «Կըցանկամ գիտնալ թէ բողոքական անգղիացիները պիտի կրնա՞ն ունենալ 'ի Հռոմ նոյնչափ ազատութիւն, որչափ որ Հռոմէադաւանները ունին Անգղիոյ մէջ։ Մեր ազգակիցները Հռոմի մէջ, այսինքն անոր պարիսպներէն դուրս, միմիայն աղօթատեղի ունին, որուն մէջ յառաջմանէ ցորեն կըդրուէր, և որ ամենևին յարմար և վայելուչ չէ աստուածային սրբազան պաշտօն մատուցանելու համար։ Իրաց այս վիճակին մէջ, կըհարցընեմ թէ արդեօք Հռոմի եկեղեցին թոյլ պիտի տա՞յ թէ ոչ, որ բողոքականները Հռոմի մէջ խել արժանաւոր տեղ մը ունենան իրենց կրօնական պաշտօնը մատուցանելու, ինչպէս որ ինքը՝ այսինքն Հռոմի գահը պահանջեց և ընկալաւ թոյլտուութիւն եկեղեցիներ շինելու Անգղիոյ մէջ իւր ժողովրդեանը համար»։ Այս խնդրոյն վրայօք ուրիշ խօսակցութիւններ ևս եղան. բայց որոշում մը չտրուեցաւ։ Սակայն կառավարութիւնը խոստացաւ խորհիլ այս գործոյն վրայօք և հոգ տանիլ անոր կարգադրութեանը։

—Սոյն օրերս Վիքթորիա թագուհին Սկովտիա ճանապարհորդութիւն մը պիտի ընէ և կառավարութեան պաշտօնեաներէն լորտ Ճոն Ռասէլը ուղեկից պիտի ըլլայ Նորին Վեհափառութեանը։

— Օսպորնի պալատը թագուհւոյն նախագահութեամբը ամսոյս 13—25ին ժողով մը ըլլալով, որոշեցաւ որ խորհրդարանը մինչև 'ի 4 նոյեմբերի ըստ նոր տումարի գոց մնայ։

— Պաքեր և Ընկերք անուամբ վաճառատուն մը սնանկացաւ այս օրերս, որուն բոլոր պարտուց գումարը 500.000 լիրա ստեռլինի կըհասնի կըսեն։ Այս սնանկութիւնը մեծ տպաւորութիւն ըրաւ Լոնտոնի վաճառականաց ժողովարանին մէջ. քանզի կըվախցուի որ այս սնանկութիւնը ուրիշ այս օրինակ դժբաղդութեց պատճառ պիտի ըլլայ։

ԳԱՂՂԻԱ. Փարիզ, 18—30 Օգոստոսի. Հանրապետութիւնը զբաղեալ է միշտ հասարակապետութեան նոր Գոնկրէսին ընտրութեանը վրայօք, որուն ժամանակը օր ըստ օրէ կըմօտենայ։ Հանգուցեալ Լուի Փիլիփ թագաւորին որդւոյն՝ Փռէնվիլի իշխանին համար խօսք կըլլայ, որ Հանրապետութեան գահերէց ընտրուելու պիտի առաջարկուի։ Այս խնդիրը թէպէտ 'ի սկզբան անհիմն կերևէր, բայց քանի կերթայ հաստատութիւն կըստանայ. և այս պատճառաւ՝ Ասկտուրկի լրագրոյն գրածին նայելով, Օրլէանականք մեծ ժողով մը պիտի ընեն 'ի Վիէզպատէն, որ Նասաւի դքսութեան մայրաքաղաքն է։

Մարսիլիայի Սէմաֆօրէն սեպտեմբերի 1 թերթին մէջ ըստ նոր տումարի կըկարդամք.

«Մսիւ տը Գիւսէյֆ (Ռուսաց դեսպանը) արտաքին գործոց պաշտօնէին ծանուցագիր մը յանձնեց մսիւ տը Նէսէլրոտին կողմանէ (որ Ռուսաց կառավարութեան արտաքին գործոց պաշտօնեայ է)։ Այս ծանուցագիրը խիստ կարևոր է և Երուսաղէմի տնօրինական տեղեաց խնդրոյն կըվերաբերի, կըսեն. և այս գործոյն՝ ինչպէս յայտնի է, Ռուսիոյ տէրութիւնը հարկ համարեցաւ միջամուխ ըլլալ ուղղակի»։

Յիշեալ լրագրոյն կըգրեն Օրանէն օգոստոսի 11—23 ամսաթուով. «Միջերկրական ծովուն նաւատորմիղը, որ կրթութեան համար կըպտըտի, և բաղկացեալ է 'ի հինգ եռայարկ նաւուց և երկու շոգենաւերէ, ամսոյս 6—18 Մէլէլ Գէպիրէն տեսնուեցաւ։ Այս նաւահանգստէն նշաններ ըրին որ ներս չմտնէ, քոլէռային պատճառաւ։ Սաստ կըսէին թէ նաւատորմիղը դէպ 'ի Թունուզ կերթար»։

ԱՒՍՏՐԻԱ. Վիէննա, 18—30 Օգոստոսի։ Օգոստափառ Կայսրը մօտ օրերս խիստ երևելի և նշանակութեան արժանի քանի մը հրովարտակներ հանեց, որոնք մեծ ազդեցութիւն ըրին հասարակութեանը վրայ։ Նախ՝ այս վերջին տարիները կարգադրուած ազգային պահապան զօրաց հաստատութիւնը կըջնջէ բոլոր Աւստրիոյ կայսերութեան մէջ, և հետևաբար կըպատուիրէ, որ յիշեալ ազգային զօրքը իրենց զէնքը անմիջապէս յանձնեն կառավարութեանը։ Երկրորդ՝ կըհրամայէ որ պաշտօնէից (մինիսթր) ժողովը իբրև պարզ խորհուրդ և կայսեր գործի մը համարուի այսուհետև, և միմիայն կայսերական գահին պատասխանատու ըլլայ՝ ինչպէս որ էր յեղափոխութենէն առաջ. այլև պիտի պարտաւորի երդմամբ խոստանալ Կայսեր, թէ անոր որոշումները և հրամանները հաւատարմութեամբ և անպատճառ 'ի գործ պիտի դնէ։ Կայսերական հրամանագիրները և օրէնքները յետ այսորիկ հետևեալ կերպիւ պիտի գրուին. «Մեր պաշտօնէից ժողովոյն խորհուրդը լսելով» և ոչ թէ «Մեր առաջարկութեամբ պաշտօնէից ժողովոյն» ինչպէս որ կըգրուէր մինչև ցայսօր։ Երրորդ՝ կըհրամայէ թէ տէրութեան խորհրդարանը (Ռայխսրաթ) միմիայն Կայսեր և կայսերական գահին խորհրդարան համարուի այսուհետև և յայնժամ միայն կարող ըլլայ իւր կարծիքը յայտնելու, երբոր այս բանը ընելու համար հրաւիրուի 'ի Կայսերէ։ Չորրորդ՝ կըհրամայէ որ պաշտօնէից ժողովոյն նախագահը և տէրութեան խորհրդարանին նախագահը մէկ տեղ խորհրդակցութիւն ընելով՝ կարծիքնին միաբանութեամբ յայտնեն իրեն, թէ արդեօք կարելի՞ է 'ի գործ դնել 1849 մարտի 4ին հաստատուած սահմանադրութիւնը, բոլորովին անփոփոխ պահելով միապետութեան և կայսերութեան միութեան ձևոյն ամէն պայմանները։

—Վեհափառ Կայսրը ամսոյս 16—28ին մեկնեցաւ Իշլէլ երթալու, ուր Պրուսիոյ թագաւորին հետ խորհրդակցութիւն պիտի ընէ։ Վիրտընպերկ իշխանը 2 օր յառաջ հոն գացած էր։

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐՔ

Զմիւռնիա, 31 Օգոստոսի.

Նահանգիս կուսակալ վեհ. Մահմուտ Սուլէյման փաշան մարդասիրական ուշով խնամք կըտանի միշտ հասարակաց անդորրութիւնը և ապահովութիւնը հաստատուն պահելու, և գոհութիւն Աստուծոյ Նորին Վսեմութեան խոհեմ կառավարութեամբը բարեկարգութիւնը կըշարունակուի և աւազակութիւնները օրըստօրէ նուազելու վրայ են։ Այս օրերս նորէն քանի մը եղեռնագործ անձինք ձեռք անցան և հասարակաց բանտը դրուեցան։

Յիշեալ վեհ. Մահմուտ փաշան անցեալ շաբթու հաճեցաւ անձամբ այցելութեան երթալու Ֆռանսայի տէրութեանց հիւպատոսաց, որոնք անոր գալուստը շնորհաւորելու համար՝ արդէն այցելութիւն ըրած էին։

—Եգիպտոսի մեռնող Մէհէմմէտ Ալի փաշային որդին Հալիմ փաշան և Իպրահիմ փաշային որդին Իսմայիլ փաշան ամսոյս 23ին աւստրիական շոգենաւով հասան Իզմիր և հետևեալ օրը շարունակեցին իրենց ճանապարհորդութիւնը՝ Աղեքսանդրիա երթալու։ Իւր մեկնելէն առաջ՝ վեհ. փաշան Իսմայիլ փաշան ցանկալով պատուել իւր փառաւոր յիշատակաց արժանի հօրը վաղեմի և հաւատարիմ պաշտօնատար մեծապատիւ Կոստանդեան Յարութիւն աղան, հաճեցաւ անոր տունը երթալ 'ի Պուռնովա, ուր պատուական ճաշ մը պատրաստուած էր 'ի պատիւ փաշային։

—Պոլըքեսերի կուսակալ Մէհէմմէտ փաշան մօտ օրերս բաւական անկանոն զօրքով Իզքաղոճ եկեր է՝ նոյն քաղաքին մէջ քանի մը հարկաւոր կարգադրութիւններ հաստատելու և թագաւորական անվճար տուրքը (սալիան) ժողովելու համար։ Այս առթիւ Իզքաղոճի ազգային հոգաբարձու և քաղաքական ժողովոյն անդամ Պառա Խաչատուրեան յարգամեծար Յակոբ աղան վեհանձնական և ազգասիրական ընծայք մը ուներցեր է. քանզի իւր ազգայնոց պարտքը իւր վրայ առնելով, զանոնք վերահաս նեղութենէն ազատեր է։ Վսեմափայլ Մէհէմմէտ փաշան ևս յիշեալ բարեխնամ ազգային խոհեմ և պարկեշտ բնաւորութենէն խիստ գոհ ըլլալով, պատուեր է զինա արժանաւոր յարգանօք և սիրանուէր պարգևօք։

—Աղքատք և ուսումնասէր արժանայարգ անձ մը որ 'ի Հալէպ, ցանկալով Լուսաւորչեան սուրբ Ս... հոգևոր անուն պատուական տեսարանին յառաջադիմութեանը ըստ կարի նպաստամատոյց ըլլալ, նմանապէս աշակերտաց նախանձաւորութիւնը և ուսումնասիրական եռանդը շարժելու համար, հաճեցաւ մեր ձեռօքը յիշեալ ամսական տեսարանին սորագրուիլ հինգ օրինակաց համար, մատուցանելով զանոնք 'ի նուէր Արապկերի Հայոց մայր դպրոցին։

—Սուրբ Երուսաղէմէն յուլիսի 22 ամսաթուով հետևեալ լուրը կըհաղորդեն մեզ։

«Յանցելում ամս յուլիսի բնիկ Մարիտանացի գնացեալ 'ի հարեմի Շէրիֆ 'ի տաճար Սողոմոնեան 'ի պահու աղօթից, և մերկացեալ զսուր յանկարծոյն՝ որում ակն ոչ ոք ունէր, վիրաւորեաց կարևէր 'ի բազում հարուածս զդեմս և զուս այլազգեաց միոյ զօրականի։ Կալան զնա էն գչանցաւորն և եղին 'ի կալանս։ Ընդ սմա և զայլ ոմն մարդասպան Խափշիկ՝ շղթայակապ ածին ք հանին արտաքս առել ածել 'ի փողոցս քաղաքիս»։

—Մեծապատիւ տէր Պօղոս Յովհաննէս աղան, որուն վրայօք լրագրոյս առաջի երեսը յիշատակութիւն եղած է, այսօր աւստրիական շոգենաւով կըմեկնի Կոստանդնուպոլիս երթալու. ուսկից շուտով Թէհրան պիտի երթայ։

—Այս առաւօտ Ամերիկայի Միսիսիպի շոգենաւը Կոստանդնուպոլիսէն հասաւ, իւր հետը բերելով Գոսուտը, և ուրիշ Հունգարացի քաղաքական փախստականները՝ որոնք ինչպէս յայտնի է, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգը պիտի երթան։

—Երէկուանէ 'ի վեր օդոյն բարեխառնութիւնը զգալի կերպիւ մը փոխուեցաւ։ Ռէոմիւրի ջերմաչափը՝ 24—25 աստիճանէն 15—16 աստիճանի իջաւ։ Ենթադրելի թէ և ամպեր կըպտըտին մերձաւորին վրայ, կերևի թէ մերձակայ տեղուանքը անձրև եկած է։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐՔ

Զմիւռնիա, 31 Օգոստոսի.

Այս շաբթուան նշանակութեան արժանի գլխաւոր առուտուրը՝ 120 կողով աֆիոնի վաճառումն է, զոր վաճառական մը ծախու առաւ Հոլանտայի համար՝ 109½—110 ղրուշի չէքին։ Պայամպուրի մետաքսը երեք 135 ղրուշի ծախուեցաւ օխան։ Անգղիոյ տեսակ փալամուտին գինը՝ 60½ ղրուշ է կենդինարը։ Բամպակը ըստ տեսակին կըծախուի 205—230 ղրուշի։ Օճառին կենդինարը 180—185 ղրուշ է։ Զէյթը 215—222½ի կըծախուի։ Չոր թուզին գինը՝ 42էն մինչև 110 ղրուշ է կենդինարը ըստ տեսակին, իսկ ընտրեալ թուզը 130—140 ղրուշի կըծախուի։ Մինչև ցայսօր 7500 ուղտաւ բեռ թուզ եկած է։ Սաղարի ըսուած կարմիր չամիչին կենդինարը 55—65 ղրուշ է։

Ընթացք փոխանակութեան.

Լոնտոն	. . . . .	111—111¼	հինգնոցով.
Մարսիլիա	. . . .	177—178	"
Թրիեստ	. . . . .	362—365	"

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Արժանայարգ պարոն Նուրիք Մուրատ, որ տեղւոյս Պրոտեստանտաց դպրոցին Անգղիերէն լեզուաց դասատու է և ձեռք մը քերական գիրքեր յօրինած է արաբերէն և տաճկերէն լեզուաց, այս օրերս 'ի լոյս ընծայեց Գաղղիերէն համառօտ աշխարհագրութիւն մը. որ խիստ յարմար տաճկերէն թարգմանելու և իրեն ժամանակուան մէջ այս լեզուով նոյն պիտի տայ՝ յօգուտ ուսմնէան դպրոց։

Յիշեալ Գաղղիերէն աշխարհագրութիւնը, որ հեղինակն է Կոստանդնուպոլսոյ ուսումնեան Բանաստեղծեան Ընկերութեանը նուիրած է, ամէն հարկաւոր ծանօթութիւնները համառօտապէս կըպարունակէ. իսկ Տաճկաստանի վրայ ալ մը ընդարձակ տեղեկութիւնները կուտայ. վերջապէս դպրոցաց համար խիստ օգտակար է ըստ ամենայն մասին։

Այս Գիրքը Բրոթեստանտ դպրոցը կըվաճառուի և գինը տասը ղրուշ է։

Հրատարակիչ և տէր լրագրոյս.
Լուկաս Գ. Պալտազարեան.

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱԼՈՅՍՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ